

Stegeborg – det rika Östergötlands värn

av Dag Södling

I den grå forntiden – en bakgrund

För 4000 - 5000 år sedan gjorde jordbruk och boskapsskötsel insteg i östra Götaland. Det förändrade fångstfolkets levnadsvanor radikalt. De blev bofasta och kunde genom odling och djurskötsel skapa sig bättre levnadsvillkor. På den bördiga Östgötaslätten växte storbondgårdar fram. Ett ättesamhälle där man slöt sig samman under hövdingar. Äganderätt till mark på de starkas villkor etablerades. Det skapade grund för ständiga konflikter och strider. Maktstrider löper som en röd tråd genom Östergötlands historia under århundraden framöver.

Omkring år 2000 f.Kr. invaderade stridsyxefolket, en främmande stam. De härjade och brände, men assimilerades så småningom i jordbrukskulturen.

Från 1500 f.Kr. räknar vi bronsåldern. Vid sidan av flinta och sten tillverkas nu verktyg av importerad brons. Med hjälp av nya effektiva vapen växer stormannavälden fram. Något som bl.a. de stora gravhögarna med sina dyrbarheter vittnar om.

Vid denna tid förekom omfattande förbindelser och handelsutbyte med norra Europa och Medelhavsrikerna. Skeppssättningar och hällristningar med långskepp markerar långväga sjöfart. Sjöfartens omfattning illustreras av de talrika skeppen på hällristningarna vid Himmelstalund.

Med långt högre havsnivå än nu, nådde man med skeppen långt in till Götarnas rike. Stormännen räknade sin förmögenhet i långskepp och boskap. Deras bosättningar låg invid kusten eller inlandets vattenleder.

Den här varm, torra perioden gick mot sitt slut omkring 500 f.Kr. Klimatet försämrades drastiskt. Långresor och handelsutbyte upphörde. När tillgången på brons sinade förlorade stormännen undan för undan sin vapenmakt. En klass av fria bönder växte fram. På ensamliggande gårdar drog de sig fram med stallad boskap i det hårda klimat som kom att kallas ”fimbulvintern”.

I slutet av den här perioden togs järnet i bruk, först importerat och senare utvunnet ur myrmalms utvecklingen tog åter fart och handelsvägar öster- och söderut öppnades. Romerska bronskärl, smycken och vapen importerades i utbyte mot pälsverk och kreatur. Denna lugna period fick ett slut med de germanska folkvandringarna på 400-talet e.Kr. Bland andra folkgrupper trängde keltiska keltiska stammar in och härjade. Som ett minne blev det keltiska ordet för järn kvar i språket.

Under de här orostiderna byggdes fornborgar och vårdkasar utefter kusten och inlandets vattenleder. Det finns ett hundratal lämningar av fornborgar bara efter Motalaström.

Fornborgarna var enkla försvarsverk byggda av sten med träpallisader uppe på lätt försvarade berg. Här samlades traktens folk och boskap när akut fara förelåg. I motsats till vissa borgar på Öland beboddes de troligen inte under fredliga förhållanden.

Vid slutet av den yngre järnåldern, från 800-talet dominerar historien av vikingatågen. Men hövdingarna i Götaland syns inte ha dragit i härnad i samma utsträckning som upplänningarna. Det är fredligt handelsutbyte som är vanligast.

På bägge sidor om Slottsholmen, Stegeborg, och vid Ettersundet byggdes i vattnet påverk för att hindra främmande flottor att tränga längre in i landet. Smala genomfarter med bommar gjorde försvarshindren lätta att bevaka.

Rester av pålarna existerar fortfarande. Enligt dendrologiska undersökningar är de huggna i början av 800-talet. Stäk är namnet för dessa sjöfartshinder. Den borg som senare byggdes hette Stäkeborg, men namnet ändrades på 1400-talet enligt dansk namnsed till Stegeborg. Stäk vid Slätbakens mynning har däremot fått behålla sitt namn.

Trots bristen på historiskt källmaterial står det klart att sjöfarten på Bråviken och Slätbaken till inlandet haft betydande omfattning långt innan Söderköping blev stad. Den hade, liksom Norrköping, varit handelsplats flera århundraden tidigare, med behov av ett starkt värn mot inkräktare från sjösidan. Omkring år 1100 byggdes Vreta Kloster, det första klostret i Sverige. Det följdes av ett dotterkloster i Askeby. Något senare uppförde Franciskanerorden ett kloster Söderköping. Klostren och tidens alla kyrkbyggen främjade omfattande personkontakter och handelsutbyte med Europa. Handelsvägar till lands existerade bara för lokal handel. Fjärrhandeln bedrevs med fartyg från Söderköping och senare Norrköping.

Det finns vittnesbörd om återkommande härjningståg från Balticum utefter ostkusten. Danske kungen Valdemar Seir gjorde slut på dessa genom erövring av Estland och delar av Lettland. Kriget som fick namnet av korståg, förgicks av noggrann rekognosering av farvattnen för den väldiga danska flottan som fraktade här och förnödenheter.

Det åttahundraåriga dokumentet är ett vittnesbörd om att kustleden var välkänd och brukad sedan århundraden. Fartygen lotsades genom de grunduppfyllda vattnen av ledsagare, föregångare till styremän och lotsar.

Östergötland var under medeltiden Sveriges rikaste provins, och omfattade också delar av Södermanland, Närke och Småland. Vadstena Kloster blev Östergötlands största jordägare. Man ägde genom donationer också kvarnar, sågverk och gruvor. Liksom föregångaren Vreta Kloster bedrev klostret omfattande handel inom och utom riket. Biskoparna var, liksom stormannasläkterna de kom ur, stora jordägare. De exporterade spannmål, smör, ost och hudar. Från skogstrakterna och Finspångs bergslag såldes pälsverk, järn, koppar och tjära.

Produkterna fraktades på egna fartyg fram till dess Hansan skaffade sig handelsmonopol. Allt eftersom adelns och klostrens rikedomar ökade växte importen av salt, öl, vin, kläde och lyxvaror.

Alla tyngre transporter gick på vattenvägarna. Under högmedeltiden var vattenståndet 3,5 - 4 m högre än idag. Därigenom nådde man långt in i inlandet på åar, strömmar och sjöar.

När hansan från mitten av 1300-talet byggde ut sitt handelsvälde, blev Söderköping den tredje viktigaste hamnstaden vid sidan av Stockholm och Kalmar. Söderköping var då administrativt centrum för Östanslång, dvs. länsdelen öster om Stångån. Hit var också länets resurser för vård och omsorg lokaliserade. Söderköping ägde också rättighet att slå egna mynt, vilket gynnade den blomstrande handeln. Byteshandeln som tidigare dominerat, fick vika för penningar som betalningsmedel i den gryende kapitalismen.

Söderköpings läge, flera mil in från skärgården, var egentligen ingen nackdel. Köpstäder vid kusten var ofta utsatta för anfall och plundring av främmande flottor och pirater. Förutom det skyddade läget vid Storån hade staden ett effektivt lås i Stegeborgs fästning och pålverken i de smala sunden.

Fartygen som kantade Söderköpings kajer har sin historia. Knarrar var den breda, lastdryga varianten av vikingaskeppen som nyttjades för långväga transporter. I skärgården har de gett namn åt platser som Knarrhamn och Knarrö. De kunde ros med inemot 20 par åror och seglades med fyrkantiga råsegel. För kortare transporter användes snäckor och bussor. De har också lämnat spår i namn som Snäckviken, Bussan och Busskär. Hansan fraktade tyngre godsmängder på koggar. Efter dem har vi namnen Kuggen och Kuggskär.

För att få en bild av Söderköping som medeltida hamnstad, får vi tänka oss att Storån då hade långt större bredd och djup. Dels på grund av det högre vattenståndet, dels för att den fyllts ut under senare århundraden. Längs de pålade kajerna reste sig varumagasinen med gavlarna mot ån. De låg tätt invid varandra, på samma vis som vid Bryggen i Bergen. Hamnen gick upp till Rådhusorget, där den vidgades till vändplats för större fartyg.

Hansan dominerade hamnverksamheten och stadens styrelse. Tyskarna tillförde kapital och utvecklingskraft. Stadskyrkan S:t Laurentii har nordtyska förebilder. Lågtyskan hade stark påverkan på den dåtida svenskan och utökade ordförrådet kraftigt. Hansan verkade för lugn och stabilitet, vilket gynnade handeln. Men den var inte främmande till att bidra med legoknektar och krigsskepp, när det gagnade dess intressen.

Stäkeborg

Vi har inga källor från förhistorisk tid – 700 – 800-talet- då tusentals grova pålar drevs ner i de smala sunden vid [Stegeborg](#), [Ettersundet](#) och [Pålsundet](#). Arbetet med de här sjöfartshindren måste ha pågått under åtskilliga år och krävt stora arbetsinsatser. Det krävdes ett uppbåd av arbetare för att bygga spärrarna :

- Fällning och upparbetning av grova träd, utforsling ur skogen och flottning till upplagsplatser.
- Resning av stolparna på plats i det ofta strömma vattnet.
- Drivning av pålarna djupt ner i botten, utan hjälp av pålkranar. Vi kan gissa att det byggdes
- Arbetsplattformar, från vilka stolparna drevs ner i sjöbotten..
- Det krävdes organisation och en stor arbetsstyrka för bygget av försvarsanläggningarna. Vi kan utgå från att de som drev handel i det blivande Söderköping aktivt bidrog till projektet.

Kastellet

Det bör ha varit behovet av skydd för handelsplatsen, den blivande köpstaden [Söderköping](#), som var drivkraften bakom sjöfartshindren och skansen vid Stegeborg. Där holmen ligger som en propp i det smala sundet. Här skapades ett effektivt lås för inlandet mot anfallare och rövare.

En storman, herren i [Skällvik](#), kan ha haft det övergripande ansvaret för projektet.

På Slottsholmen byggdes en fyrkantig skans i sten, varifrån omgivningen och sjöfarten bevaka-des. Spärren bör ha varit en god inkomstkälla, eftersom skeppen fick erlägga tull innan de släpptes genom farledsöppningen på Slottsholmens södra sida. Den norra sidan, med nuvarande farleden, var helt stängd till in på 1800-talet.

Skällviks Hus/Borg och Bjälboätten.

Skällviks Hus ursprung är höljt i dunkel. Biskopsborgen omnämns i skrift första gången år 1287, men bör ha byggts långt tidigare. I en arkeologisk undersökning från början av 1900-talet anges att man funnit resterna av en fornborg på platsen. De stormän som brukade de rika jordarna kring Stegeborg, bosatte sig troligen på den säkra, lättförsvarade klippan ovanför [Yxeltorpsviken](#).

Det befästa huset byggdes med mer än metertjocka väggar. Borggården är inramad av en försvarsmur. Innanför låg kok- och bagarstuga, den väl skyddade porten, inkvartering för tjänare och knektar och förrådsbyggnader för naturaskatten som bönderna i omkringliggande häraden erlade.

Hur biskoparna i Linköping blev ägare till borgen vet vi inte. Biskoparna tillhörde aristokratin eller kungasläkter och hade stor rikedom och världslig makt att försvara. Biskopsborgen i Linköping var då inget säkert värn. Skällviks Hus erbjöd inte bara en säkrare boning, men också närhet till de många jordegendomar biskoparna lagt under sig. Här ingick. [Herrborum](#), [Torön](#), [Djursö](#), [Yxnö](#) och [Marö i Sankt Anna socken](#) och ett stort antal gårdar i häradet, liksom Björkekinds och Östkind's häradet på Vikbolandet.

[Bengt Magnusson](#), bror till Birger Jarl och hertig av Finland, slöt här ett ägoavtal med kung [Magnus Ladulås](#). I början av 1300-talet är Skällvikshus i kronans ägo, för att 1319 återgå till kyrkan.

En annan Bjälboättling, [Biskop Karl](#), som finansierat kung Magnus Erikssons krig, får 500 mark silver av kronan för sina utlägg. Det motsvarar mångmiljonbelopp i dagens penningvärde. Karl byggde ut borgen. Det kom väl till pass när kung Magnus vistades i över en månad på Skällviks Hus med riksråd, familj och hov.

Det var naturligt att kungen, hovet och hans skrivare och knektar reste mellan de kungliga borgarna, och försörjde sig på de samlade naturaskatterna från omgivande häraden.

När kungen vistades ute i provinsen, var det hans uppgift att lyssna på klagomål, lösa tvister och avgöra mål som tingen hänsköt till honom. Han deltog därför vid Stegeborgstinget.

Skällviks Hus och socken tvingades Magnus Eriksson pantsätta till kyrkan på grund av de skulder han dragit på sig genom sina olyckliga krig. Därmed blir Huset åter biskopsborg.

Med digerdödens härjningar med massdöd och en mängd ödergårdar som följd, förlorade Skällviks Hus och bygden sin betydelse som inkomstkälla. Borgen omnämns sista gången i skrift 1358. En ny biskopsborg restes vid [Munkeboda](#), vid Motala Ström.

Stegeborg

[Bjälboätten](#) som hade en dominerande ställning i riket sedan mitten av 1200-talet hade starka band med Söderköping och Stegeborg. Staden var jämte Lödöse deras viktigaste utförselhamn.

[Magnus Ladulås son Birger](#) kröntes i Söderköpings S:t Laurentii. Domkyrkorna i Uppsala och Linköping var vid den här tiden under byggnad och troligen inte representativa. Som kung residerade Birger ofta på Stegeborg. Enligt dokument vistades kungen ofta i Söderköping. Här fanns de stora kronomagasinerna med accisskrivare, varuskrivare och tullare. Trots att Söderköping inte låg under Stegeborgs förvaltning avlönades de här befattningshavarna av kungen. Det vittnar om att Birger bedrev omfattande handel med utlandet.

Till Söderköping såldes de överskott som Stegeborgs godsförvaltning gav. De rika handelsmännen i staden levererade i sin tur en mängd varor till borgen - som öl och vin, sill, kokkärl, spik, lås och tågvirke.

[Birger Magnussons](#) regeringstid är stormig. Borgarna i Söderköping förnyar sin trohet till honom ett par år innan Nyköpings Gästabud. Därifrån flyr kungen till Stegeborg, som belägras och faller. Då har Birger lyckats fly ännu en gång, nu till Gotland. [Kungens son Magnus](#), höll ställningarna under fem månaders belägring, men tvingades kapitulera inför stormännens övermakt. Magnus halshöggs senare och borgen raserades så grundligt, att enligt krönikan muren slogs i små stycken och inte en sten lämnades kvar.

Försvaret av inloppet till Söderköping lades åter på Skällvikshus. Borgen växlade ägare flera gånger mellan kungamakten och biskoparna i Linköping.

1300-talet är ett århundrades av maktstrider, där stormannaslakter slåss om kungamakten. Hansans agerande för att öka tyskt inflytande i Sverige avbröts en period, medan digerdöden rasade. 1363 seglade en tysk flotteskader, ledd av Magnus Erikssons släkting [Albrecht av Mecklenburg](#), in i Slätbaken och intog det försvarslösa Söderköping.

Midsommaren 1394 plundrades och brändes Söderköping av [Vitaliebröderna](#). En sjörövarliga som under ett par decennier plågade kuststäderna och sjöfarten i Östersjön. De syns ha tagit sig förbi försvarsverken vid Stegeborg utan problem.

[Bo Jonsson Grip](#), dåtidens störste jorddrott, ägde stora gods runt Stegeborg och Söderköping.

Att han lät bygga upp borgen igen finns inte belagt. Men 1389 vistas [unionsdrottningen Margareta](#) här, i samband med att hon vid riksdagen i Söderköping insatts som Sveriges regent.

För att skaffa sig en maktbas i Sverige inbjöd Margareta till Stegeborg de adelsmän som satts att förvalta det väldiga arvet efter jorddrottningen. Med löfte att inte tillsätta utländska styresmän i Sverige, lyckades hon med konststycket att få dem att skriva över en god del av gods innehaven på henne. Det gav Margareta en stark maktbas i landet.

Margareta ende son dog bara 17 år gammal, och löftet bröts när hennes efterträdare och styvson, [Erik av Pommern](#), vistades på Stegeborg och tillsatte en italienare, [Giovanni Franco](#) som fogde. Det var en hård för herre, som plågade folket i de omgivande häraden med tunga pålagor och grymma straff. Hans svenska namnform Johan Vale gav upphovet till öknamnet och uttrycket ”tvi vale”.

Under [Engelbecktupproret](#) intogs Stegeborg och förlänades till stormannen Nils Stensson, Natt och Dag. Men jorddrottningen [Karl Knutsson Bonde](#) från Fågelvik, som var rikshövitsman under den här oroliga tiden, ville åt borgen. Han kom i strid med ägaren och belägrade borgen under åtta veckor. Karl Knutsson var tidens störste maktspelare och var kung under tre olika perioder, en tid präglad av schismer och strider mellan den svenska aristokratin och unionskungarna. Det innebar för Stegeborgs del att fogdar och ståthållare ofta satt korta perioder..

När härskare över Gotland, [Ivar AxelssonTott](#), insattes som fogde, inleddes en ny storhetstid för Stegeborg. Han hade genom storskaligt sjöröveri skaffat sig en betydande förmögenhet, som till del användes för att rusta upp Stegeborg. Han byggde en tiometer hög ringmur, liksom det bastanta rundtornet Stegeborg var nu en stark försvarsanläggning och ett effektivt skydd för Söderköping. Det bevisades när danske kungens flotteskader 1521 utan framgång anföll borgen.

Under [Gustav Vasas](#) första 20 år som kung tycks Stegeborg haft en underordnad roll, men kom i stridslinjen när Dackes bonde trängde upp i Östergötland. En truppavdelning belägrade Stegeborg, men befälhavaren [Sten Sture dy.](#) avvärjde attacken. Under fejden vistades kungen ofta på borgen medan han förhandlade med socknarna om trohet. Sankt Annaborna fick som tack därför del av kungens ynnest.

När Gustav Vasas familjen och hovet vistades på Stegeborg kunde inemot 300 personer utspisas. Kungen specificerade personligen vad trakten och staden skulle bidra med av råvaror och drycker. [Sonen Johan](#) föddes på Stegeborg och hade del av sin uppväxt där. Som kung byggde han om den medeltida borgen till ett renässanspalats. Rundtornet byggdes på till nuvarande höjd. Slottet byggdes på till tre våningar. Byggnationen pågick under nästan hela Johans regeringstid. Skällviks kyrka fick del av den kungliga glansen, när han också lät bygga ut den i renässansstil med korskor och i övrigt försköna den.

Gustav Vasas änka Katarina fick slottet som livgeding (kungligt underhåll). Hon vistades där bara tidvis men höll ändå 50 -110 stor personal på slottet

[Johan III:s dotter Anna](#) bebodde sedan Stegeborg och gick till historien genom sin roll i det famösa ”onsdagsbröllopet”. Hennes hovdam Sigrid Brahe hade mot sin vilja trolovats med Erik Sparre. Hennes älskade var emellertid Göran Gyllenstierna, herre till Torönsborg. Prinsessan Anna kände starkt för de två kära, och arrangerade en snabbvigsel en onsdagskväll på Stegeborg. Hennes tilltag väckte stort skandal i högadliga kretsar. Anna försökte i efterhand lägga till rätta, men saken togs upp vid riksdagen i Söderköping och Gyllenstierna fick göra avbön. Prinsessan Anna följde senare sin bror [Sigismund](#) i landsflykt till Polen.

När Johan III dog 1592 övertogs Sveriges tron av sonen [Sigismund](#), som tidigare valts till kung i Polen. Men hertig Karl, den yngste Vasasonen, och prelaterna vägrade acceptera den katolske kungen. När [Sigismund](#) kom till Sverige med en stor flotta och 10 000 knektar skedde drabbningar i Slåtbaken och vid Stegeborg med tronpretendenten, hertig Karl. Trots numerärt underläge höll Karl honom stången. Karl belägrade borgen från ön söder om borgen, som fortfarande har sitt namn, Karlsholmen, efter bataljen. Genom [Sigismunds](#) vankelmod som härförare besegrades han än en gång av hertigens trupper vid Stångebro och flydde landet.

[Karl IX:s dotter Katarina](#), som gift sig med den tyske släktingen pfalzgreven [Johan Casimir](#), flyttade efter äventyrliga år in på Stegeborg och höll stort hov med ett 60-tal fastboende. Casimir vann kungens gunst, blev medlem av riksrådet och hertig av Stegeborg och stora delar av Östergötland. Hans son [Karl Gustav](#) växte upp på Stegeborg tillsammans med [Kristina](#), [Gustav II Adolfs dotter](#). När Kristina sedermera överlät kungamakten på kusinen Karl Gustav inleddes den pfalziska regentlängden.

Äganderätten till Stegeborg föll efter tronbestigningen på kungens yngste bror [hertig Adolf Johan](#). Han gjorde sig känd som en besvärlig herre, med en jordhunger som aldrig mättades. Han processade om gamla ägokontrakt, lade sig till med hemman som efter nödår låg efter med skatten och övertog egenmäktigt ödehemman. Hertigens årliga inkomster från sina egendomar var ca. fem gånger större än vad [vallonerna Louis de Geer](#) tjänade på sina gods, gruvor och industrier. Hans administrativa makt var också exceptionell. Han tillsatte i prektiken häradshövdingar, kronofogdar, präster och länsmän. Sedan [Adolf Johan](#) ägnat alltmer av sin tid i Stockholm till meningslösa processer sinade det i kassakistorna och slottet fick förfalla.

Efter hans död 1689 stod slottet öde till att det efter riksdagsbeslut 1731 började rivras. Åtskilliga av kronans byggnader i det snabbt växande Norrköping uppfördes med sten från Stegeborgs slott.

[Stegeborg och Söderköping](#) har sedan förhistorisk tid varit nära knutna till varandra. Stegeborg hade stor betydelse som stadens värn, men också som leverantör av överskottet av naturaskatter från underlydande, rika häraden. Söderköping var med sitt skyddade läge en trygg handelsplats. Östergötlands stora spannmålsexport utskippades via Söderköping. Hansan skapade vinster och utveckling i staden och omlandet.

Men från 1580-talet var Söderköping som hamn- och handelsstad på tillbakagång. De större fartygstyper som avlöste koggarna var för djupgående för den uppgrundade Storån och trånga hamnen. Kronouppbörderna av spannmål flyttades till [Norrköping](#). Den viktiga spannmålsexporten utskippades nu från Norrköpings hamn. Bergsbruket i [Finspångs bergslag och Finspångs bruks](#) tillkomst krävde en nära och djup exporthamn. Stång- och osmundjärn och senare kanoner exporterades därför över [Norrköpings hamn](#).

Hansan förlorade under 1500-talet sin ledande roll, vilket också bidrog till att handeln på Söderköping gick tillbaka. Stegeborgs roll minskade i samma grad. De lönsamma passageinkomsterna sinade och handelsstaden krävde inte längre samma skydd. Men slottet var fortfarande administrationscentrum för den östra länsdelen.

Godsförvaltningen

Godset var uppdelat i två brukningsenheter – [den Norra och den Södra Ladugården](#). Den Norra omfattade Östra Ny socken och Björkekinds härad med säte i [Gottenvik och Rönö Kungsgård](#). Boställena för anställda låg ända upp till två mil bort från slottet.

Till den [Södra Ladugården](#) hörde Slottsholmens bebyggelse, stallar och magasin, bryggor, broar och skeppsgård.

Mindre båtar kunde passera under norra bron. Genom den södra, vindbryggeförsedda passagen förhalades riggade fartyg. För bägge genomfarterna erlades passageavgifter beroende på båtens storlek. Taxan kunde variera uppåt och nedåt, men under [hertig Adolf Johans](#) tid alltid uppåt. Något som troligen bidrog till den minskade sjöfarten på Söderköping.

Inom slottets fögderi hade kronofogdarna kring 1580 runt 7000 - 8000 skattedagsverken att förfoga över. 20 -30 dagsverksbönder hölls i arbete året runt. Vår och sommartid svällde arbetsskaran ut till det mångdubbla. Jordbearbetning, gödsling, sådd, slåtter och skörd krävde många armar. 1585 krävde höbärgningen vid den Södra Ladugården 785 dagsverken. Vid den Norra gick det samma år åt 865 dagsverken.

Dikesgrävning och stängsling var också arbetskrävande. Under vintern sysselsattes bönderna med huggning och utkörning av timmer och brännved.

Dagsverksinsatserna fördelades så, att fiskarbönder byggde fiskeredskap, drog notar samt byggde och underhöll bryggor och bodar. Skärkarlar byggde och underhöll slottets båtar. Slottets skatteöverskott av säd, livsmedel och andra produkter fraktades till städerna på godsets egna båtar. Ringarumsbor brukades för trähusbyggen och underhåll liksom tillverkning av träredskap

Djurhållningen omfattade hästar, oxar, kor, svin, får, getter, gäss och höns. Fodret räckte inte till alla år, utan inköp utifrån. Gödkreatur - stutar, kalvar, gäss föddes upp med korn som fodertillskott. Vid slakten under ett genomsnittligt år produceras en köttmängd motsvarande 175 kreatur.

Slottsförvaltningen

Tjänarstaben vid slottet är imponerande. Den kunde uppgå till 50 årstjänster när ingen kunglighet vistades där. Vid kungabesök svällde den ut till mer än det dubbla. Under raden av år då Johan III byggde ut slottet var ett 20-tal hantverkare verksamma. Vid behov inkallades också hantverkare från Söderköping.

Slottets eget tegelbruk drog under byggnadsperioder över 2000 dagsverken. Vid kalkugnen brändes murkalk. Murare, stenhuggare, smeder, målare m.fl. yrkesgrupper ingick i den fasta slottsstaben.

Faktauppgifterna här ovan är hämtade från arbeten av historikern Björn Helmfrid.

Att leva under herrarna på Stegeborg

I början av 1600-talet inleddes en djupgående ekonomisk och social förändring i Sverige.

[Gustav II Adolf](#) delade frikostigt ut adelskap och förlänningar till högadeln. Nya adelskap förlänades lika generöst. Detta för att återvinna stödet från de adelsläkter, vars överhuvuden [fadern, Karl IX](#), låtit halshugga vid Linköpings blodbad.

För bondebefolkningen blev förändringarna kännbara. Adeln åtnjöt skattefrihet, så skattebort-fallet lades istället på de lägre samhällsklassernas axlar. Självägande bönder blev frälsebönder med dagsverks- och skatteskyldighet till de adliga herrarna.

Det var svåra tider för allmogen. Det allt kallare klimatet, kallat ”den lilla istiden”, gav missväxt, i spåren följde pest och hunger.

Krigen krävde ständigt nya utskrivningar av yngre män till armén och flottan. Här fick bönderna skaffa ersättare för att uppfylla sin dagsverksskyldighet.

Arbetsplikten på godsens blev mycket betungande för häradenas bönder. De kallades till arbete rotevis, och hade att infinna sig vid Ladugården i tidiga ottan. Fogdarna drev på hårt i arbetet och rasterna var få. Bönderna fick själva sörja för sin mathållning. Hustrurna hade packat matskrin för minst en veckas arbetsperiod.

I herrarna till Stegeborgs jurisdiktion ingick rätt till bestraffning av underlydande. Det kunde utföras som husbondeaga eller hänskjutas till [Stegeborgstinget](#), där häradshövdingen var utsedd av slottsherren och underställd densamme. Det ledde till stundtals godtyckliga domar.

Den enda begränsningen i domsrätten var att dödsdomar alltid skulle hänskjutas till hovrätten för prövning. En sådan dödsdom prövades och avvisades, efter att en piga uppträtt arrogant och skrattat slottsherren rakt upp i ansiktet utan ånger..

Epilog - Stegeborg

Efter [hertig Adolf Johans](#) död återgick Stegeborg till kronan. Det syns ha förvaltats [av landshövdingen i Östergötland](#). Han försökte bromsa slottets förfall, men en kunglig kommission kom till slutsatsen att en genomgripande renovering skulle bli alltför dyr och avstyrkte därför Tre av trähuslängorna, som omslöt borgen revs. En senare kommission vände åter tummen ner, tvärt emot [landshövding Ehrenkronas](#) önskan. Man såg inte borgens historiska värde, utan bara kostnaderna som den skulle dra.

Sommaren 1731 revs stora delar av borgen. Stenen fraktades till Norrköping och användes bla. till uppförande av ett kronomagasin. Den nye ägaren till Södra Ladugården [Jacob von Hökerstedt](#) hämtade också byggnadsmaterial till det nya slott som fick överta namnet Stegeborg. Men han kom på obestånd och Riksens Bank övertog egendomen. Näste ägare blev släkten von Schwerin.

1901 fridlystes borgen. Riksantikvarieämbetet lät mer än trettio år senare röja undan träd i och runt ruinen. Efter andra världskriget sysselsattes vapenfria värnpliktiga med att gräva fram ruinrester och utföra enklare reparationer på murarna.

Runt femtio år senare genomförde [Casimir Danielsson](#), ägare till Stegeborg, med stöd av RAÄ ett mer omfattande renoveringsprogram. Så återställdes rundtornet till ursprunglig höjd och utseende. Göta Kanalresenärer och andra besökare får här sommartid sakkunnig guidning genom Stegeborgs historia.

Dag Södling